

УДК 338.22: 330.34

Іваночко Богдан Романович

доктор філософії з економіки,

асистент кафедри обліку і оподаткування

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Ivanochko Bohdan

PhD in Economics,

Assistant of the Department of Accounting and Taxation

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

ORCID: 0000-0002-5943-1097

**ТУРИЗМ ТА РЕКРЕАЦІЯ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО-
ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД
TOURISM AND RECREATION IN THE CONTEXT OF SOCIO-
ECONOMIC DEVELOPMENT OF TERRITORIAL COMMUNITIES**

***Анотація.** Вступ. В умовах децентралізації одним з перспективних напрямків соціально-економічного розвитку територіальних громад є активізація туристичного та рекреаційного потенціалу. Туризм і рекреація не лише сприяють залученню зовнішніх фінансових ресурсів за рахунок туристичних потоків, але й позитивно впливають на якість життя місцевого населення, забезпечуючи умови для оздоровлення та відпочинку на природі. Територіальні громади мають значні відмінності в їхньому природному, економічному й інфраструктурному потенціалі розвитку туристично-рекреаційної сфери. Зокрема, для малих сільських громад розвиток туризму може стати не просто джерелом коштів для місцевої*

економіки, а й чинником збереження місцевої ідентичності, ремесл, історико-культурних пам'яток, природного середовища та стимулом до підвищення економічної активності населення.

Попри наявний потенціал досі недостатньо вивчено й систематизовано підходи до інтеграції туризму та рекреації у стратегії розвитку громад з урахуванням їх типологічних особливостей. Також недостатньо опрацьованими залишаються питання диференціації інструментів підтримки туризму для різних типів громад, моделей співпраці місцевої влади, бізнесу та громадськості у сфері рекреаційного розвитку, а також оцінки ефектів впливу таких ініціатив на економіку, зайнятість і добробут населення. Це обумовлює необхідність подальших досліджень розвитку туризму та рекреації як складової соціально-економічної стратегії громади.

Мета. Метою дослідження є обґрунтування ролі туризму та рекреації як чинників соціально-економічного розвитку територіальних громад з урахуванням їх типологічних особливостей, ресурсного потенціалу та екологічних викликів, а також визначення підходів до формування ефективних і екологічно збалансованих місцевих програм розвитку туристично-рекреаційної сфери, орієнтованих на раціональне використання природних і культурних ресурсів, збереження довкілля, підвищення якості життя населення та залучення зовнішніх ресурсів.

Матеріали і методи. Інформаційною базою дослідження є працю вітчизняних вчених, що досліджували питання значення туризму та рекреації в контексті соціально-економічного розвитку територіальних громад. У дослідженні були використані такі загальнонаукові методи: аналізу та синтезу — для визначення впливу рекреаційних зон на мотивацію населення громади; індукції та дедукції — для узагальнення прикладів впливу туризму та побудови гіпотези щодо його значення у соціально-економічному розвитку громад; порівняльного аналізу — з метою виявлення відмінностей у соціально-

економічному ефекті від туризму між громадами з різним рівнем розвитку туристичної інфраструктури; економічного моделювання — для формалізації впливу туристичних потоків на місцеві бюджети та економічну активність; а також системного підходу — для комплексного врахування природних, соціальних, інфраструктурних і управлінських факторів розвитку туризму в територіальних громадах.

Результати. Розглянуто роль туризму як чинника залучення зовнішніх фінансових ресурсів у місцеву економіку, що забезпечує додаткові надходження до бюджетів територіальних громад, активізує сферу послуг і створює нові робочі місця та надає можливості для інвестицій в соціальну інфраструктуру. Встановлено, що рівень впливу туризму на соціально-економічний розвиток залежить від масштабу туристичних потоків та ступеня інфраструктурного забезпечення: у великих громадах із розвиненою туристичною інфраструктурою ефект є значним, натомість у малих сільських громадах, де туристичний потік обмежений, його вплив є мінімальним. Розглянуто можливість використання цільових програм як інструменту для комплексного вирішення проблем і реалізації наявних можливостей у сфері туризму, за умови досягнення соціально-економічного ефекту, що перевищує витрати на реалізацію таких програм. Встановлено необхідність надання регіональної підтримки слабшим громадам, які об'єктивно не спроможні самотійно впроваджувати туристичні ініціативи, з боку обласних органів влади — шляхом розробки та реалізації регіональних програм розвитку туризму. У підсумку обґрунтовано, що зростання туристичного потоку здатне трансформувати туризм із локального явища в сталий чинник економічного зростання громад, за умови належної організації, підтримки та промоції.

Перспективи. Подальші дослідження у сфері розвитку туризму та рекреації можуть охоплювати поглиблений аналіз економічної доцільності

інвестицій у туристичну інфраструктуру з урахуванням специфіки окремих регіонів та класифікації громад за туристичним потенціалом. Доцільно розширити дослідження на кількісну оцінку соціально-економічного ефекту від реалізації місцевих та регіональних програм розвитку туризму, зокрема у вимірі надходжень до бюджету, динаміки зайнятості та зміни обсягів малого бізнесу в сфері послуг. Перспективним напрямом є також вивчення ролі цифрових інструментів у підвищенні туристичної привабливості громад — зокрема, можливостей геомаркетингу, просування у соціальних мережах, онлайн-картування маршрутів.

Ключові слова: туризм, рекреація, територіальні громади, соціально-економічний розвиток, інфраструктура, місцевий економічний розвиток, рекреаційні зони.

Summary. Introduction. In the context of decentralization, one of the promising directions of socio-economic development of territorial communities is the activation of tourism and recreational potential. Tourism and recreation not only contribute to attracting external financial resources at the expense of tourist flows, but also positively affect the quality of life of the local population, providing conditions for recreation and recreation in nature. Territorial communities have significant differences in their natural, economic and infrastructure potential for the development of the tourism and recreational sector. Thus, for small rural communities, the development of tourism can become not just a source of funds for the local economy, but also a factor in preserving local identity, crafts, historical and cultural monuments, the natural environment and an incentive to increase the economic activity of the population.

Despite the existing potential, approaches to integrating tourism and recreation into the community development strategy, taking into account their typological features, have not yet been sufficiently studied and systematized. Also,

the issues of differentiating tourism support instruments for different types of communities, models of cooperation between local authorities, business and the public in the field of recreational development, as well as assessing the effects of such initiatives on the economy, employment and well-being of the population remain insufficiently studied. This is due to further research into the development of tourism and recreation as a component of the socio-economic strategy of the community.

Purpose. The purpose of the study is to substantiate the role of tourism and recreation as factors of socio-economic development of territorial communities, taking into account their typological features, resource potential and environmental challenges, as well as to determine approaches to the formation of effective and environmentally balanced local programs for the development of the tourism and recreation sector, focused on the rational use of natural and cultural resources, environmental preservation, improving the quality of life of the population and attracting external resources.

Materials and methods. The information base of the study is the work of domestic scientists who investigated the issue of the importance of tourism and recreation in the context of the socio-economic development of territorial communities. The following general scientific methods were used in the study: analysis and synthesis - to determine the impact of recreational areas on the motivation of the community population; induction and deduction - to generalize examples of the impact of tourism and build a hypothesis regarding its significance in the socio-economic development of communities; comparative analysis - to identify differences in the socio-economic effect of tourism between communities with different levels of development of tourism infrastructure; economic modeling - to formalize the impact of tourist flows on local budgets and economic activity; as well as a systemic approach - for comprehensive consideration of natural, social,

infrastructural and management factors of tourism development in territorial communities.

Results. The role of tourism as a factor in attracting external financial resources to the local economy is considered, which provides additional revenues to the budgets of territorial communities, activates the service sector and creates new jobs and provides opportunities for investment in social infrastructure. It is established that the level of impact of tourism on socio-economic development depends on the scale of tourist flows and the degree of infrastructure provision: in large communities with developed tourist infrastructure, the effect is significant, while in small rural communities, where the tourist flow is limited, its impact is minimal. The possibility of using target programs as a tool for comprehensively solving problems and realizing existing opportunities in the field of tourism is considered, provided that a socio-economic effect is achieved that exceeds the costs of implementing such programs. The need for regional support for weaker communities that are objectively unable to independently implement tourism initiatives by regional authorities is established - by developing and implementing regional tourism development programs. As a result, it is substantiated that the growth of tourist flows can transform tourism from a local phenomenon into a sustainable factor in the economic growth of communities, provided it is properly organized, supported, and promoted.

Prospects. Further research in the field of tourism and recreation development may include an in-depth analysis of the economic feasibility of investments in tourism infrastructure, taking into account the specifics of individual regions and the classification of communities by tourism potential. It is advisable to expand the research to a quantitative assessment of the socio-economic effect of the implementation of local and regional tourism development programs, in particular in terms of budget revenues, employment dynamics, and changes in the volume of small businesses in the service sector. Another promising direction is to study the

role of digital tools in increasing the tourist attractiveness of communities - in particular, geomarketing capabilities, promotion in social networks, online route mapping.

Key words: *tourism, recreation, territorial communities, socio-economic development, infrastructure, local economic development, recreational areas.*

Постановка проблеми. В умовах децентралізації одним з перспективних напрямків соціально-економічного розвитку територіальних громад є активізація туристичного та рекреаційного потенціалу. Туризм і рекреація не лише сприяють залученню зовнішніх фінансових ресурсів за рахунок туристичних потоків, але й позитивно впливають на якість життя місцевого населення, забезпечуючи умови для оздоровлення та відпочинку на природі. Територіальні громади мають значні відмінності в їхньому природному, економічному й інфраструктурному потенціалі розвитку туристично-рекреаційної сфери. Зокрема, для малих сільських громад розвиток туризму може стати не просто джерелом коштів для місцевої економіки, а й чинником збереження місцевої ідентичності, ремесл, історико-культурних пам'яток, природного середовища та стимулом до підвищення економічної активності населення.

Відтак туризм та рекреація має важливе значення в системі місцевого соціально-економічного розвитку: стимулює зайнятість населення, підтримує розвиток малого й середнього бізнесу, сприяє модернізації інфраструктури, активізує підприємницьку ініціативу та наповнює місцеві бюджети. У поєднанні з культурним та екологічним туризмом, рекреаційна діяльність здатна виступати інтегрованим інструментом соціально-економічного зростання, особливо в умовах обмежених ресурсів.

Попри наявний потенціал досі недостатньо вивчено й систематизовано підходи до інтеграції туризму та рекреації у стратегії розвитку громад з

урахуванням їх типологічних особливостей. Також недостатньо опрацьованими залишаються питання диференціації інструментів підтримки туризму для різних типів громад, моделей співпраці місцевої влади, бізнесу та громадськості у сфері рекреаційного розвитку, а також оцінки ефектів впливу таких ініціатив на економіку, зайнятість і добробут населення. Це обумовлює необхідність подальших досліджень розвитку туризму та рекреації як складової соціально-економічної стратегії громади.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку туризму і рекреації в територіальних громадах досліджувалось у працях вітчизняних вчених. Зокрема, Павліха Н., Цимбалюк І., та Савчук А. визначають концептуальні засади та основні фактори розвитку туристично-рекреаційної сфери та узагальнюють світовий досвід щодо його організаційно-економічного забезпечення [1]. Гуцул Л., Шоробура І. встановили, що формування туристичної привабливості територіальних громад повинно бути націлене на розвиток територій цих громад і перетворення їх в туристичні центри, тобто на території, які приваблюють туристів своїми специфікою туристичних ресурсів, зручністю транспортно-географічного розташування, інформативністю, доступністю для туристів [2]. Качала С. досліджує значення територіальних громад у формуванні туристично-рекреаційної інфраструктури [3]. Борисенко О. акцентує, що розвиток сфери туризму сприяє розширенню спроможності громад на основі ефективного використання ресурсів, формуванню спільних інтересів, забезпеченню можливостей для гідної праці, продуктивної зайнятості, підвищенню конкурентоспроможності регіону і робить висновок, що важливого значення набувають такі аспекти як взаємодія органів публічного управління на регіональному та місцевому рівня стосовно регіональних і місцевих програм [4]. Огієнко А. В., Огієнко М. М. узагальнюють загальні теоретичні визначення поняття «туристично-рекреаційний потенціал регіону», як унікальної комбінації природної та

набутої фізичної, соціальної, інтелектуальної, культурної та духовної компонент потенціалу його носіїв, які становлять рекреації регіону з відповідними умовами для їх реалізації, що дають змогу ефективно вирішувати поточні та стратегічні завдання регіонального розвитку [5].

Проте, незважаючи на наявні дослідження, питання ролі туризму та рекреації в соціально-економічному розвитку територіальних громад залишається недостатньо розвинутим. Зокрема, відсутні єдині підходи до розробки та впровадження місцевих програм розвитку туристично-рекреаційної сфери, які б враховували специфіку громад за типом, ресурсним потенціалом та рівнем соціально-економічного розвитку. Різноманітність громад зумовлює неоднакові умови для розвитку туризму. Наприклад, у сільських громадах часто переважають природні ресурси, сприятливі для екологічного та аграрного туризму, але при цьому спостерігається обмежений доступ до інфраструктури та дефіцит історико-культурних пам'яток. Натомість міські громади мають потужніший культурний потенціал і логістичні переваги, але стикаються з обмеженістю природного простору для рекреації. Крім того, екологічні проблеми створюють додаткові бар'єри для сталого розвитку туристично-рекреаційної діяльності на місцевому рівні. Усе це обумовлює необхідність поглибленого аналізу можливостей і обмежень розвитку туризму та рекреації з урахуванням соціально-економічної специфіки територіальних громад, що, у свою чергу, створює передумови для формування ефективної місцевої економічно-управлінської політики в цій сфері.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування ролі туризму та рекреації як чинників соціально-економічного розвитку територіальних громад з урахуванням їх типологічних особливостей, ресурсного потенціалу та екологічних викликів, а також визначення підходів до формування ефективних і екологічно збалансованих місцевих програм розвитку туристично-рекреаційної сфери, орієнтованих на раціональне

використання природних і культурних ресурсів, збереження довкілля, підвищення якості життя населення та залучення зовнішніх ресурсів.

Матеріали і методи. Інформаційною базою дослідження є працю вітчизняних вчених, що досліджували питання значення туризму та рекреації в контексті соціально-економічного розвитку територіальних громад. У дослідженні були використані такі загальнонаукові методи: аналізу та синтезу — для визначення впливу рекреаційних зон на мотивацію населення громади; індукції та дедукції — для узагальнення прикладів впливу туризму та побудови гіпотези щодо його значення у соціально-економічному розвитку громад; порівняльного аналізу — з метою виявлення відмінностей у соціально-економічному ефекті від туризму між громадами з різним рівнем розвитку туристичної інфраструктури; економічного моделювання — для формалізації впливу туристичних потоків на місцеві бюджети та економічну активність; а також системного підходу — для комплексного врахування природних, соціальних, інфраструктурних і управлінських факторів розвитку туризму в територіальних громадах.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних економічних умовах, зокрема в контексті післякризового відновлення, децентралізації та необхідності пошуку внутрішніх джерел зростання, особливого значення набуває ефективне використання туристичного та рекреаційного потенціалу територіальних громад. Розвиток рекреації та туризму виступає важливим пріоритетом соціально-економічного розвитку України, вагомим чинником стабілізації та структурної перебудови національної економіки, суттєво впливаючи і на розширення можливостей людського розвитку, і вирішення соціальних проблем населення, зокрема забезпечення оздоровлення та відпочинку населення, проведення змістовного дозвілля [6]. Туризм і рекреація розглядаються як важливі інструменти місцевого соціально-економічного розвитку, здатні забезпечити додаткові надходження до місцевих бюджетів,

створення робочих місць, розвиток інфраструктури та підвищення добробуту населення. На думку Тимошенко Т., Шевчука О, та Шевчук О. саме розвиток туризму має стати драйвером соціально-економічного та екологічного розвитку громад та регіонів України, подолання наслідків військової агресії, стимулювання розвитку підприємництва, створення нових робочих місць, наповнення місцевих бюджетів, оскільки туризм є інструментом стимулювання понад 50 суміжних сфер економіки [7]. Водночас рекреація як форма організованого чи самостійного відпочинку на природі має не лише економічне, а й соціальне та екологічне значення. Забезпечення доступу населення до природних просторів для відпочинку, оздоровлення та психологічного відновлення є складовою якості життя.

Відповідно туризм та рекреація посідають вагоме місце у соціально економічному розвитку територіальних громад, що є складним процесом, який передбачає якісні зміни в економіці й функціонуванні громади (Табл. 1). Йдеться не лише про зростання надходжень до місцевого бюджету, а й про розширення доходів і зайнятості населення громади, поліпшення систем охорони здоров'я, освіти, соціальної сфери, забезпечення екологічної безпеки, створення умов для індивідуального розвитку людини, а також оновлення та будівництва комунальної інфраструктури [8].

Таблиця 1

Туристично-рекреаційна діяльність в соціально-економічному розвитку громад

Аспекти участі туризму та рекреації в місцевому економічному розвитку	Характеристика
Джерело економічного зростання	Туризм стимулює місцеву економіку шляхом створення доданої вартості в громаді, збільшенню грошового обігу. Також туризм створює непрямий економічний ефект — зростання попиту на

	продукти харчування, ремонтні послуги, транспорт, будівництво, сільське господарство тощо. Навіть невеликий туристичний потік у сільській місцевості може відчутно пожвавити економічне життя громади
Диверсифікація місцевої економіки	Туристично-рекреаційна діяльність послаблює залежність громади від певних секторів економіки, підвищує стійкість у кризові періоди, сприяючи розвитку нових кластерів місцевої економіки. Наприклад, громада, яка раніше жила лише з вирощування сільгосппродукції, через туризм може розвивати культурні події, ремесла, оздоровчі послуги, тим самим розширюючи спектр зайнятості
Створення нових робочих місць в громаді	Туризм і рекреація сприяють занятості, як безпосередньо в цій сфері (екскурсоводи, адміністратори, прибиральники, водії), так і в суміжних (виробники сувенірів, дизайнери, фотографи). Також завдяки туристичній діяльності розвивається сфера самозайнятості — гіді, малі фермери, орендодавці житла
Інфраструктурний розвиток	Для забезпечення комфортного здійснення туристично-рекреаційної діяльності керівництво громад ремонтує дороги, прокладає нові маршрути, розвиває громадський транспорт, налагоджує вивіз сміття, освітлення, тощо
Соціальна згуртованість та локальна ідентичність	Рекреаційно-туристична діяльність сприяє відновленню та збереженню культурної спадщини, автентичних традицій, ремесл; створенню спільних ініціатив (громадські музеї, етнофестивалі, толоки. Це формує відчуття спільної місії — презентувати свою громаду світу, залучати гостей, розвивати територію
Інвестиційна привабливість	Формування туристичного бренду громади полегшує залучення грантів, проєктів технічної допомоги, міжнародного партнерства
Підвищення якості життя місцевого населення	Рекреаційні можливості (парки, ліси, пляжі, веломаршрути, культурні події) створюють збалансоване середовище для роботи і відпочину та підвищують психоемоційне здоров'я населення
Сприяння екологічному розвитку	Туристично-рекреаційна діяльність стимулює створення природних парків, екостежок, зон відпочинку без шкоди для природи та підвищує рівень екологічної свідомості мешканців. Громади починають більше піклуватися про ліси, водойми, прибирання сміття, адже це впливає не лише на здоров'я мешканців, а й на репутацію серед туристів

Джерело: розробка автора

У контексті місцевого економічного розвитку, туризм для територіальної громади відіграє аналогічну роль, яку на макрорівні відіграє міжнародний туризм для держави. Туризм впливає на економіку як джерело доходу для місцевого населення та туристичних центрів через стимуляцію розвитку галузей, пов'язаних з випуском предметів споживання, сприяє розвитку розважального й пізнавального туризму, приносить прибуток, сприяє розвитку транспортних підприємств і організацій та припливу в країну великих грошових сум в іноземній валюті [9]. Якщо держава приваблює іноземних туристів для надходження іноземної валюти, то громада приваблює «зовнішнього споживача» — туриста з інших регіонів або міст, який приносить кошти до місцевої економіки. Люди які приїжджають в громаду витрачають гроші на харчування, проживання, розваги, транспорт, сувеніри. Тобто, туризм та рекреація — це спосіб «імпорту» коштів до громади без реального експорту товарів, адже продається переважно сервіс, досвід, емоції.

Відповідно економічний вплив від розвиток туризму та рекреації на місцеву економіку територіальної громади можна відобразити за допомогою такої моделі (рис. 1).

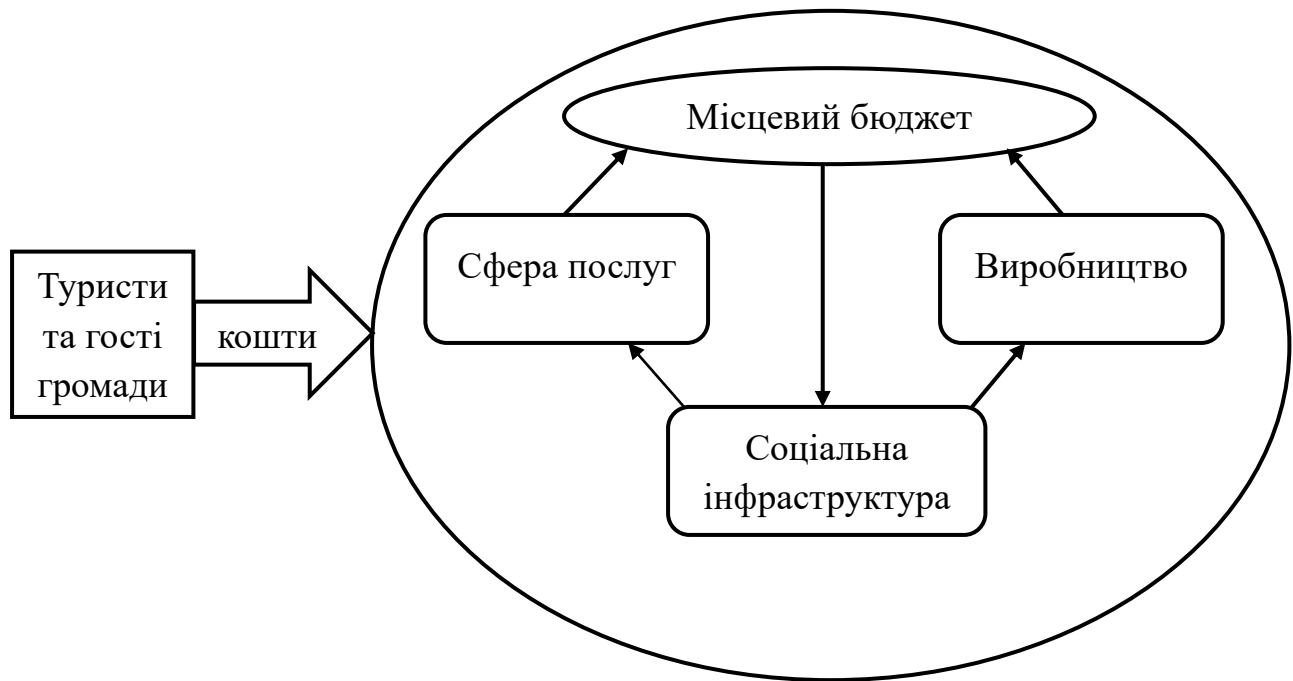

Рис. 1. Модель впливу туризму на місцеву економіку громад

Джерело: розробка автора

Згідно даної моделі, туристи та гості громади споживаючи місцеві товари та послуги, збільшують доходи місцевого бізнесу, що в свою чергу сприяє росту податкових надходжень до місцевого бюджету, які можуть бути направлені у вигляді інвестицій у соціальну інфраструктуру, яка є базою для комфортного проживання і підприємництва в громаді. Таким чином, туризм є ефективним інструментом залучення зовнішнього платоспроможного попиту, подібно до того, як для країни іноземні туристи створюють притік валюти. Для громади — це аналог локального експорту, який дозволяє генерувати доходи, активізувати підприємництво та покращувати добробут без потреби у великих інвестиціях у виробництво чи транспортну логістику.

Однак, територіальні громади за своєю суттю мають відмінності зумовлені типом, розміром, географічно-природними, людськими, культурно-історичними, фінансовими ресурсами, відповідно і умови розвитку туризму в

них різні. Природно-кліматичні умови та географічне розташування громади головним чином визначають наявні у неї ресурси, а ресурсний потенціал громади є умовами вибору напрямів її розвитку та вирішення наявних проблем [10]. Зважаючи на вищевикладене, відповідно до запропонованої моделі впливу туризму на соціально-економічний розвиток територіальних громад, можна стверджувати про існування суттєвого диференціювання ефективності туристичної діяльності залежно від масштабу, інфраструктурного потенціалу та загальної туристичної привабливості громади. Туристична привабливість – це наявність такого туристичного потенціалу території, умови експлуатації якого забезпечують оптимальне туристично-рекреаційне навантаження та повне збереження туристичних ресурсів та можливість отримання відповідного соціально-економічного ефекту без порушення екологічної рівноваги довкілля [11]. Так, великі громади з розвиненою транспортною, готельно-ресторанною та культурно-дозвільною інфраструктурою, а також наявністю на їх території об'єктів природної, історико-культурної чи сакральної спадщини, зазвичай є центрами тяжіння для значних потоків внутрішніх і зовнішніх туристів. У таких умовах спостерігається високий мультиплікативний ефект від туристичних витрат, який поширюється на широке коло суб'єктів господарювання — підприємства сфери послуг, торгівлі, транспорту, виробництва сувенірної продукції, аграрного сектора тощо. У підсумку це створює додаткові робочі місця, стимулює розвиток малого і середнього бізнесу та забезпечує приріст податкових надходжень до місцевих бюджетів, посилюючи фінансову автономію громади.

Натомість у невеликих сільських громадах, де інфраструктура обмежена, а туристичні потоки є незначними або мають епізодичний характер (наприклад, кілька осіб, які відвідують рекреаційну зону у вихідні дні), економічний ефект від туризму залишається мінімальним. У таких випадках витрати туристів, як правило, обмежуються поодинокими покупками у

місцевих крамницях або короткостроковим користуванням окремими послугами (наприклад, орендою альтамки, харчуванням у закладах громадського харчування), що не створює помітного ефекту для розвитку місцевої економіки. Відповідно, вплив туризму на стан місцевих бюджетів та загальний соціально-економічний розвиток у таких громадах залишається обмеженим або мізерним.

У разі зростання туристичної привабливості громади, що супроводжується збільшенням кількості відвідувачів, економічний ефект від туризму набуває дедалі відчутнішого характеру. Збільшення туристичних потоків веде до зростання попиту на місцеві товари та послуги, що створює сприятливі умови для розширення підприємницької діяльності. Збільшення обсягів реалізації місцевої продукції та послуг туристам сприяє зростанню доходів домогосподарств, зміцненню фінансового становища малого бізнесу та підвищенню податкових надходжень до місцевого бюджету. У свою чергу, це дає можливість органам місцевого самоврядування спрямовувати ресурси на покращення соціальної інфраструктури, розвиток транспортної мережі, благоустрій територій, а також на підвищення якості публічних послуг, що в комплексі стимулює загальний соціально-економічний розвиток громади.

Відтак основним завданням органів регіональної влади, місцевого самоврядування, бізнесу та громадськості територіальних громад для збільшення туристичних потоків є формування туристичної привабливості. Гуцал Л. та Шаробура І. вважають, що підвищити туристичну привабливість територіальних громад можна за рахунок: активної реклами; активізації туристичної діяльності, особливо у випадку проведення фестивалів, створення нових туристичних маршрутів; збереження та відновлення пам'яток культури та природи [12]. Вважаємо, що питання підвищення туристичної привабливості, особливо невеликих, із слаборозвиненою інфраструктурою,

територіальних громад потребує більш глибокого вивчення із виділенням наявних проблем та можливостей (рис. 2).

Туристична привабливість територіальних громад	
Проблеми	Можливості
Відсутність історико-культурних пам'яток	Використання природних ресурсів для розвитку рекреаційного туризму, активного відпочинку, кемпінгів, вело- та пішохідних маршрутів
Наявність занедбаних чи маловідомих історичних об'єктів	Реставрація пам'яток, організація історичних фестивалів, залучення грантового фінансування або інвесторів
У громаді туризм не розглядався як напрям розвитку	Проведення аудиту природного, ландшафтного, культурного потенціалу та розробка першої туристичної концепції
Слабка поінформованість про туристичні локації	Розробка сайту громади, сторінок у соцмережах, інтеграція в туристичні платформи, партнерства з тревел-блогерами
Недостатня або застаріла туристична інфраструктура	Створення базових об'єктів інфраструктури: навігаційні вказівники, оглядові майданчики, місця для пікніку і кемпінгу, еко-стежки
Відсутність туристичних маршрутів	Розробка локальних або міжгромадських маршрутів (пішохідні, велосипедні, етнографічні, гастрономічні)

Рис. 2. Проблеми та можливості розвитку туристичного потенціалу територіальних громад

Джерело: розробка автора

Територіальні громади можуть ефективно використовувати інструмент цільових програм для комплексного вирішення існуючих проблем у сфері розвитку туризму і рекреації, а також для реалізації наявного потенціалу з метою залучення туристів і надходження зовнішніх фінансових ресурсів у

місцеву економіку. Особливості формування місцевих цільових програм полягають у тому, що на рівні громади можливо затвердити відповідну цільову програму, яка дозволить комплексно забезпечити бюджетне фінансування пріоритетних напрямів, відповідно, щоб всі завдання, визначені у цільовій програмі, отримали фінансування, вони мають бути включені до відповідного місцевого бюджету [13]. Такі програми мають передбачати цілу низку заходів: розвиток інфраструктури (дороги, вказівні знаки маршрутів, благоустрій локацій), підтримку малого бізнесу у сфері послуг, маркетингову кампанію з просування туристичних об'єктів громади, збереження та реставрацію культурної спадщини, організацію заходів (фестивалі, ярмарки), розвиток людського капіталу. Важливо, щоб реалізація таких програм базувалась на принципах ефективності — тобто забезпечувала зростання обсягів туристичного потоку, створення нових робочих місць, збільшення доходів місцевих підприємств та надходжень до бюджету, у результаті чого соціально-економічний ефект від туризму перевищував би витрати на реалізацію самої програми.

Для окремих територіальних громад, особливо малих і слабо розвинених, самостійна реалізація програм розвитку туризму та рекреації є надзвичайно складною задачею, навіть за умови отримання базових дотацій з державного бюджету. Обмежені фінансові та кадрові ресурси, відсутність досвіду проєктного управління й низька інвестиційна привабливість стають суттєвими бар'єрами на шляху до використання туристичного потенціалу. У такій ситуації важливо, щоб обласна влада долучалась до підтримки цих громад, усвідомлюючи, що підвищення добробуту навіть найменших громад сприяє загальному соціально-економічному зростанню всієї області. Ефективним інструментом такої підтримки може стати регіональна цільова програма розвитку туризму та рекреації в громадах, яка дозволить

консолідувати зусилля на рівні області та спрямувати ресурси туди, де вони найбільш потрібні. Така програма може передбачати:

- фінансування розробки туристичних маршрутів – створення концепцій, карт, інформаційних стендів, навігаційних знаків у межах громад;
- підтримку інфраструктурних ініціатив – будівництво та благоустрій рекреаційних зон, екопарків, кемпінгів, а також облаштування доступу до природних або історичних локацій;
- промоцію громад як туристичних напрямків – проведення обласних рекламних кампаній, створення бренду регіону, просування громад через туристичні платформи та виставки;
- фінансування заходів і фестивалів – підтримка проведення культурних, історичних та гастрономічних подій у громадах як магнітів для туристів;
- навчання та підвищення кваліфікації місцевих кадрів – організація тренінгів для підприємців, гідів, працівників сфери обслуговування щодо якості послуг, ведення бізнесу та роботи з туристами.

Реалізація таких заходів дозволить громадам, які самостійно не здатні забезпечити старт для розвитку туризму, увійти до єдиного туристичного простору області, підвищити зайнятість населення та залучити зовнішні ресурси в місцевий соціально-економічний розвиток.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, у процесі дослідження розглянуто роль туризму як чинника залучення зовнішніх фінансових ресурсів у місцеву економіку, що забезпечує додаткові надходження до бюджетів територіальних громад, активізує сферу послуг і створює нові робочі місця та надає можливості для інвестицій в соціальну інфраструктуру. Встановлено, що рівень впливу туризму на соціально-економічний розвиток залежить від масштабу туристичних потоків та ступеня

інфраструктурного забезпечення: у великих громадах із розвиненою туристичною інфраструктурою ефект є значним, натомість у малих сільських громадах, де туристичний потік обмежений, його вплив є мінімальним. Виявлено потенціал для активізації туристичної діяльності навіть у громадах без наявних історико-культурних об'єктів — шляхом розвитку рекреаційного та сільського зеленого туризму, використання природних ресурсів, промоції місцевих звичаїв і організації тематичних заходів. Розглянуто можливість використання цільових програм як інструменту для комплексного вирішення проблем і реалізації наявних можливостей у сфері туризму, за умови досягнення соціально-економічного ефекту, що перевищує витрати на реалізацію таких програм. Встановлено необхідність надання регіональної підтримки слабшим громадам, які об'єктивно не спроможні самостійно впроваджувати туристичні ініціативи, з боку обласних органів влади — шляхом розробки та реалізації регіональних програм розвитку туризму. У підсумку обґрунтовано, що зростання туристичного потоку здатне трансформувати туризм із локального явища в сталий чинник економічного зростання громад, за умови належної організації, підтримки та промоції.

Подальші дослідження у сфері розвитку туризму та рекреації можуть охоплювати поглиблений аналіз економічної доцільності інвестицій у туристичну інфраструктуру з урахуванням специфіки окремих регіонів та класифікації громад за туристичним потенціалом. Доцільно розширити дослідження на кількісну оцінку соціально-економічного ефекту від реалізації місцевих та регіональних програм розвитку туризму, зокрема у вимірі надходжень до бюджету, динаміки зайнятості та зміни обсягів малого бізнесу в сфері послуг. Перспективним напрямом є також вивчення ролі цифрових інструментів у підвищенні туристичної привабливості громад — зокрема, можливостей геомаркетингу, просування у соціальних мережах, онлайн- картування маршрутів.

Література

1. Павліха Н., Цимбалюк І., Савчук А. Сталий розвиток туризму та рекреації: сучасні виклики й перспективи для України: монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 2022. 208 с.
2. Гуцул Л., Шоробура І. Формування туристичної привабливості територіальних громад в Україні. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 49. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-49-47>.
3. Качала С., Іваночко Б. Шляхи раціонального зростання рекреаційно-туристичних комплексів ОТГ Івано-Франківської області. *Екологічна безпека та збалансоване ресурсокористування*. 2020. №20(1). С. 91-100.
4. Борисенко О. Реалізація державної політики у сфері туризму як інструмент розвитку потенціалу громад і регіонів. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2024. Вип. 5. С 73-78.
5. Огієнко А. В., Огієнко М. М. Теоретичні засади дослідження туристично-рекреаційного потенціалу. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2020. Вип. 1 (75). С. 31-37.
6. Калинюк І. С., Котенко Т. М. Соціальні аспекти розвитку рекреації і туризму як значущого сегменту світового господарства: теоретико-методологічні засади. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 3. С. 172-176.
7. Тимошенко Т., Шевчук О., Шевчук О. Розвиток туризму в громадах і регіонах України в умовах повоєнного відновлення. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 63. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-63-124>.
8. Баланюк І. Ф., Іваночко Б. Р. Інвестиційне забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних громад. *Аграрна економіка*. 2023. Т. 16. № 1-2. С. 91-98.

9. Джинджоян В.В., Корнєєв М.В., Ходак О.В., Небаба Н.О. Економіка та менеджмент міжнародного туризму: навчальний посібник. Київ: Видавництво «Каравела», 2024. 376 с.
10. Семигуліна І. Б., Ярошенко І. В., Полякова О. Ю., Іванова О. Ю. Класифікація територіальних громад в Україні як інструментарій результативного публічного управління просторовим розвитком. *Проблеми економіки*. 2023. № 2(56). С. 129-140.
11. Довгань Г. В., Омельченко Н. І. Туристична привабливість Харкова: сучасний стан та перспективи. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2018. Вип. 7. С. 109-114.
12. Гуцал Л. А., Шоробура І. М. Формування туристичної привабливості територіальних громад в Україні. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 49. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-49-47>.
13. Башинський А. І., Сімонцева Л. О. Проблемні аспекти нормативно-правового забезпечення розробки місцевих цільових програм. *Таврійський науковий вісник*. 2024. №.6 С. 3-13.

References

1. Pavlikha N., Tsymbalyuk I., Savchuk A. Stalyy rozvytok turyzmu ta rekreatsiyi: suchasni vyklyky y perspektyvy dlya Ukrayiny: monohrafiyi. Lutsk: Vezha-Druk, 2022. 208 p. [in Ukrainian].
2. Hutsul L., Shorobura I. Formuvannya turystychnoyi pryvablyvosti terytorialnykh hromad v Ukrayini. *Economy and Society*. 2023. Issue. 49. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-49-47> [in Ukrainian].
3. Kachala S., Ivanochko B. Shlyakhy ratsionalnoho zrostannya rekreatsiyno-turystychnykh kompleksiv OTH Ivano-Frankivskoyi oblasti. *Environmental safety and balanced resource use*. 2020. No. 20(1). P. 91-100 [in Ukrainian].

4. Borysenko O. Realizatsiya derzhavnoyi polityky u sferi turyzmu yak instrument rozvytku potentsialu hromad i rehioniv. *Dnipro Scientific Journal of Public Administration, Psychology, and Law*. 2024. Issue 5. P. 73-78 [in Ukrainian].
5. Ohiyenko A. V., Ohiyenko M. M. Teoretychni zasady doslidzhennya turystychno-rekreatsiynoho potentsialu. *Problems of a systems approach in economics*. 2020. Issue 1 (75). P. 31-37 [in Ukrainian].
6. Kalynyuk I. S., Kotenko T. M. Sotsial'ni aspekty rozvytku rekreatsiyi i turyzmu yak znachushchoho sehmentu svitovoho hospodarstva: teoretyko-metodolohichni zasady. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*. 2015. Issue 3. P. 172-176 [in Ukrainian].
7. Tymoshenko T., Shevchuk O., Shevchuk O. Rozvytok turyzmu v hromadakh i rehionakh Ukrayiny v umovakh povoyennoho vidnovlennya. *Economy and Society*. 2024. Issue 63. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-63-124> [in Ukrainian].
8. Balanyuk I. F., Ivanochko B. R. Investytsiyne zabezpechennya sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku terytorialnykh hromad. *Agrarian Economy*. 2023. Vol. 16. No. 1-2. P. 91-98 [in Ukrainian].
9. Dzhyndzhoyan V.V., Kornyejev M.V., Khodak O.V., Nebaba N.O. *Ekonomika ta menedzhment mizhnarodnoho turyzmu: navchalnyy posibnyk*. Kyiv: Karavela Publishing House, 2024. 376 p. [in Ukrainian].
10. Semyhulina I. B., Yaroshenko I. V., Polyakova O. YU., Ivanova O. YU. Klasyfikatsiya terytorialnykh hromad v Ukrayini yak instrumentariy rezultatyvnoho publicjnoho upravlinnya prostorovym rozvytkom. *Problems of economy*. 2023. No. 2(56). P. 129-140 [in Ukrainian].
11. Dovhan H. V., Omelchenko N. I. Turystychna pryvablyvist Kharkova: suchasnyy stan ta perspektyvy. *Bulletin of the Kharkiv National University named after V. N. Karazin*. 2018. Issue 7. P. 109-114 [in Ukrainian].

12. Hutsal L. A., Shorobura I. M. Formuvannya turystychnoyi pryvablyvosti terytorial'nykh hromad v Ukrayini. *Economy and Society*. 2023. Issue 49. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-49-47> [in Ukrainian].

13. Bashynskyy A. I., Simontseva L. O. Problemni aspekty normatyvno-pravovoho zabezpechennya rozrobky mistsevykh tsilovykh prohram. *Tavria Scientific Bulletin*. 2024. No. 6. P. 3-13 [in Ukrainian].